

Asia: VN/27263/2023

Lausuntopyyntö nuorisorangaistussäätelyn kehittämistä koskevasta työryhmämietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

A-klinikkasäätiön lausunto nuorisorangaistussäätelyn kehittämistä koskevasta työryhmämietinnöstä

A-klinikkasäätiö on vuonna 1955 perustettu päihdehoidon ja riippuvuuksien asiantuntijaorganisaatio, joka auttaa addiktioiden kanssa eläviä ihmisiä kaikissa olosuhteissa, tekee addiktio tutkimusta sekä tarjoaa tietoa ja vertaistukea digipalvelujensa kautta.

A-klinikkasäätiö kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa nuorisorangaistussäätelyn kehittämistä koskevasta työryhmämietinnöstä.

Yhteenveto ja kanta

Nuorisorangaistussäätelyn kehittämistä koskevan työryhmämietinnön tavoitteet ovat pääosin perusteltuja. Nuorisorangaistuksen aseman selkeyttäminen, käytön lisääminen ja sisällön kehittäminen vastaavat tarvetta puuttua nuorten rikoksiin nykyistä jäsennellymmmin. Ajatus nuorisorangaistuksesta intensiivisen kontrollin ja tuen yhdistelmänä on oikeansuuntainen, jos samalla varmistetaan, että nuori todella saa tarvitsemansa palvelut eikä rangaistus jää irralliseksi rakenteellisista tukitoimista.

Mietintö toteuttaa hallitusohjelman linjausta, jossa teon vakavuuden korostamista ja yhdyskuntapalvelun elementtien tuomista nuorisorangaistuksen piiriin pidetään tärkeinä. Tämä

korostaa tarvetta arvioida vaikutuksia nuorten yhdenvertaisuuteen: ilman riittäviä mielenterveys- ja päihdepalveluja nuorisorangaistus ei toteudu tarkoituksenmukaisena seuraamuksena eri hyvinvointialueilla.

Pidämme työryhmän monia lähtökohtia kannatettavina, kuten nuoren elämänolosuhteisiin ja rikolliseen toimintaan johtaneisiin tekijöihin paneutumista, seuraamusselvitysten vahvistamista sekä tukitoimien jatkuvuuden korostamista ennen seuraamusta, sen aikana ja sen jälkeen. Lausunnossamme korostamme kuitenkin erityisesti neljää näkökohtaa, jotka ovat uudistuksen onnistumisen kannalta ratkaisevia:

1. nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen alueellisia eroja ja niiden kaventamista,
2. seuraamusselvityksiin sisältyvän palveluohjauksen täsmentämistä pelkkää tiedon jakamista pidemmälle,
3. nuorisorangaistuksen soveltamisalan laajentamista 18–20-vuotiaisiin nuoriin sekä
4. tarvetta seurata ja ehkäistä sitä, että uudistus lisäisi nuorten tuomitsemista ehdottomaan vankeuteen.

Vaikka nuorisorangaistus on luonteeltaan vapaudessa suoritettava yhdyskuntaseuraamus, pidämme tärkeänä, että oikeus- ja rikosseuraamuspolitiikassa tarkastellaan myös erikseen vakavia rikoksia tehneiden nuorten päihdepsykiatrisen hoidon rakenteita. Tässä yhteydessä olisi perusteltua jatkovalmistelussa arvioida, tarvitaanko Rikosseuraamuslaitoksen yhteyteen hoidollisesti vahvoja yksiköitä, joissa vakaviin päihde- ja mielenterveyshäiriöihin voidaan puuttua rangaistuksen täytäntöönpanon yhteydessä. Tämä ei ole suoraan nuorisorangaistusta koskevan sääntelyn ydinkysymys, mutta liittyy samaan ilmiöön: miten varmistetaan, että vakavasti oireilevien nuorten kohdalla seuraamukset ja hoito muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden.

Perustelut

1. Päihde- ja riippuvuuselementit osana rangaistusta

Pidämme lähtökohtaisesti perusteltuna, että päihde- ja riippuvuuskuntoutusta voidaan liittää nuorisorangaistukseen. Vastaavanlaisia elementtejä käytetään jo muissa yhdyskuntaseuraamuksissa ja työryhmän ehdotuksessa hoitoon osallistuminen olisi vapaaehtoista sekä korvaisi muita

rangaistukseen liitettäviä velvoitteita. Käytännön toteutukseen liittyy kuitenkin riskejä, jotka on tärkeää huomioida.

Nykyisin nuorisorangaistukseen tuomitaan vain noin 10 nuorta vuodessa. Työryhmä arvioi, että uudistuksen jälkeen määrä nousisi 100–150 nuoreen, joista arviolta 20 tarvitsisi päihde- tai riippuvuushoitoa. Arvio perustuu todennäköisesti Vankien terveystutkimukseen (2023), jonka mukaan 17 prosentilla vangeista on ajankohtainen päihdehäiriö. On kuitenkin huomioitava, että tutkimus mittaa tilannetta vankeusaikana, eikä kerro päihdehäiriöiden yleisyydestä tekohetkellä. On todennäköistä, että hoidon tarve on todellisuudessa arvioitua suurempi.

Kun nuorisorangaistuksen käyttöä lisätään ja päihdehoitoa kytketään siihen vahvemmin, kasvaa myös niiden nuorten määrä, joilla on päihde- tai riippuvuusongelma. Tämä tarkoittaa, että retkahdukset ja hoidon keskeytyminen tulevat väistämättä esiin nuorisorangaistuksen toimeenpanossa. Retkahdukset ovat tyypillinen osa päihderiippuvuudesta toipumista, eikä niitä tule automaattisesti tulkita rangaistuksen epäonnistumiseksi.

Pidämme erittäin tärkeänä, ettei retkahdus tai hoidon keskeytyminen sellaisenaan johda nuorisorangaistuksen keskeyttämiseen. Seuraamusjärjestelmän kehittämisessä tavoitteena on laajentaa vapaudessa suoritettavia seuraamuksia, mikä on erityisen tärkeää alaikäisten kohdalla. Tästä huolimatta näemme riskin, että ehdottomien vankeustuomioiden määrä voi kasvaa, jos hoidon katkokset tulkitaan perusteiksi keskeyttää nuorisorangaistus.

Siksi uudistusta toimeenpantaessa on varmistettava, että ehdoton vankeus säilyy aidosti viimesijaisena seuraamuksena. On myös perusteltua seurata erikseen, lisääntyykö nuorten ehdottomiin vankeusrangaistuksiin tuomitseminen uudistuksen myötä, ja tarvittaessa tarkentaa sääntelyä tämän estämiseksi.

2. Päihde- ja riippuvuuspalvelujen integrointi osaksi nuorisorangaistusta

Työryhmän mietinnössä päihde- ja riippuvuushoidon liittäminen nuorisorangaistukseen perustuisi hyvinvointialueiden tarjoamiin palveluihin. Tämä lähtökohta on haastava, sillä hyvinvointialueiden taloudelliset resurssit ja palvelurakenteet vaihtelevat huomattavasti. Alueelliset erot uhkaavat johtaa tilanteeseen, jossa nuorten seuraamukset eivät toteudu yhdenvertaisesti eri puolilla maata.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus (15/2024) tuo esiin useita rakenteellisia ongelmia:

- Nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen palveluvalikoimassa ja resursseissa on suuria alueellisia eroja, eikä perustason palveluissa ole yhteneviä rakenteita.
- Palveluiden ikärajat vaihtelevat huomattavasti, ja alaikäisille suunnattuja erikoissairaanhoidon päihdepalveluja on tarjolla harvoin.
- Palvelujen integraatiossa on vaihtelua ja erityisesti siirtymä nuorten palveluista aikuisten palveluihin aiheuttaa katkoksia.
- Alle 18-vuotiaiden päihde- ja riippuvuuspalvelujen saatavuus on monilla alueilla heikko, jolloin vastuu siirtyy lastensuojelun laitostyksiköille, vaikka ne eivät ole ensisijaisesti suunniteltuja riippuvuushoitoon.

Näissä olosuhteissa päihde- ja riippuvuushoidon yhdistäminen nuorisorangaistukseen kuormittaa jo valmiiksi ylikuormitettuja palveluja ja herättää kysymyksen siitä, voidaanko lisääntyvään palvelutarpeeseen vastata nykyresurssein. Tarvitaan valtakunnallinen kartoitus siitä, miten hyvinvointialueiden palvelut käytännössä pystyvät vastaamaan nuorisorangaistuksen mukanaan tuomaan lisäkuormaan ja mahdollisiin uusiin hoitotarpeisiin.

Alaikäisten päihdehoito toteutetaan hyvinvointialueilla pääsääntöisesti avopalveluissa, ja valvotumpi kuntoutus tapahtuu usein lastensuojelun alaisuudessa. Tämä voi lisätä lastensuojelun kuormitusta, eikä rakenne välttämättä palvele nuoren riippuvuushoidon tarpeita parhaalla mahdollisella tavalla. Vaativampaa hoitoa on saatavilla joillakin alueilla nuorten päihdepsykiatrian vastaanotoilla, mutta niiden tarjonta on rajallista.

Lisäksi järjestöillä on merkittävä rooli varhaisessa tuessa ja haittoja vähentävässä työssä, ja nämä toiminnot tulisi nähdä osana nuoren palvelukokonaisuutta.

Työryhmän linjaus siitä, että päihdehoito voitaisiin liittää rangaistukseen vain, jos nuori on jo hoidon piirissä, on ongelmallinen. Hoitoon pääsy on monilla hyvinvointialueilla hidasta, jolloin rangaistuksen sisältö määräytyisi nuoren kotipaikan eikä hänen tarpeidensa perusteella. Siksi olisi tärkeää, että nuorisorangaistuksen osana voitaisiin hyödyntää myös rikosseuraamuslaitoksen lyhyitä, motivoivia päihdeohjelmia tilanteissa, joissa hyvinvointialueen palveluihin pääsy viivästyy tai ne eivät ole saavutettavissa.

Myös sakko- ja lyhytaikaisvankihankkeen hyviä kokemuksia ulkopuolisista sijoituspaikoista voitaisiin arvioida nuorisorangaistuksen yhteydessä.

Lisäksi olisi syytä selvittää, voidaanko rikoksen tekohetken jälkeen mutta ennen tuomiota aloitettu hoito ottaa huomioon nuorisorangaistuksen kestoa arvioitaessa. Tämä voi juridisesti olla vaativaa,

mutta käytännössä se voisi kannustaa nuoria hakeutumaan hoitoon aiemmin ja tukea hoitoon sitoutumista, vahvistaen samalla nuorisorangaistuksen vaikuttavuutta.

3. Seuraamusselvitykseen sisältyvä palveluohjaus ja tiedon välittäminen

Työryhmän mietinnön mukaan seuraamusselvitykseen sisällytettäisiin jatkossa tiedot nuoren osallistumisesta erilaisiin rikoksetonta elämäntapaa tukeviin toimintoihin. Tämä on kannatettava linjaus. Tällaisiksi toiminnoiksi tulisi nähdä paitsi Sosiaalihoitolain (17 §) mukainen nuorten sosiaalinen kuntoutus, myös järjestöjen tarjoamat matalan kynnyksen palvelut, työpajat ja muut toimintakäytä, osallisuutta ja toimijuutta vahvistavat ympäristöt.

Mietintö ehdottaa lisäksi, että seuraamusselvityksessä mukana olevat viranomaiset veloitettaisiin ohjaamaan nuori tarvittaviin palveluihin. Työryhmän tulkinnan mukaan tämä ohjaus tarkoittaisi ensisijaisesti tiedon antamista nuorelle ja huoltajille rikoserityisistä palveluista. Pelkkä tiedon välittäminen ei kuitenkaan riitä tilanteissa, joissa nuorella on merkittäviä mielenterveys- tai päihdeongelmia tai heikko toimintakyky.

Päihde- ja riippuvuushoidon onnistunut toteutuminen nuorisorangaistuksen osana edellyttää ohjausta, joka on selvästi aktiivisempaa kuin tiedon jakaminen. Nuoren tulee saada palveluohjausta, joka sisältää:

- yksilöllisen tilannearvion
- palvelujen sisällön ja hyötyjen läpikäynnin
- vaihtoehtojen kartoittamisen
- tuen palveluihin hakeutumisessa
- varmistuksen siitä, että nuori myös kiinnittyy palveluihin.

Monille nuorille itsenäinen palveluihin hakeutuminen on vaikeaa, ja liian ohut ohjaus kasvattaa riskiä siitä, että nuori putoaa palveluiden ulkopuolelle. Siksi on olennaista, että lainsäädäntö selkeyttää palveluohjauksen tavoitteeksi aidosti tukevan ja saattavan otteen, ei pelkästään neuvontaa. Tämä on keskeinen edellytys sille, että päihde- ja riippuvuuspalvelut toteutuvat osana nuorisorangaistusta ja että hoitoon sitoutuminen mahdollistuu.

4. Muita huomioita

Työryhmän esitys laajentaa nuorisorangaistuksen käyttöalaa tilanteisiin, joissa tuomittaisiin neljää kuukautta lyhyempi ehdollinen vankeus valvontoiheen, herättää varauksia. Kuten mietinnössä todetaan, nuorisorangaistus on luonteeltaan ”tuntuvampi” seuraamus kuin ehdollinen vankeus. Jos nuorisorangaistusta alettaisiin käyttää kevyempien rikosten yhteydessä, rangaistus voisi kohdistua perusteettomasti nuoren henkilöön liittyviin piirteisiin rikoksen vakavuuden sijasta. Tämä heikentäisi rikosoikeudellisen suhteellisuusperiaatteen toteutumista.

Nuorisorangaistuksen pidentämistä tukevat esitetyt tilastot, joiden mukaan rangaistus jää nykyisin usein käyttämättä tapauksissa, joissa edellytettäisiin yli vuoden mittaista ehdollista vankeutta. Näemme pidennyksen tämän vuoksi perusteltuna.

Mietinnössä pohditaan myös nuorisorangaistuksen laajentamista 18–20-vuotiaisiin rikoksentehtäjiin, mutta esitystä ei tehty resurssisyistä. Sisällöllisesti laajennus olisi kuitenkin perusteltu. Se tukisi nuoren siirtymää lastensuojelun jälkihuollosta aikuisuuteen, ehkäisisi päihteiden haitallista käyttöä ja rikolliseen käyttäytymiseen kiinnittymistä sekä voisi vähentää nuorten aikuisten vankeustuomioita. Lisäksi palveluihin kiinnittyminen on usein helpompaa tässä ikäryhmässä kuin alle 18-vuotiailla. Nykyinen oikeuskäytäntö tukee tätä: nuorisorangaistus voi olla mahdollinen, jos osa rikoksista on tehty alaikäisenä ja alle 18-vuotiaille määrätty rangaistus voi jatkua täysi-ikäistymisen yli.

Vaikka mietintö käsittelee perustellusti päihde- ja riippuvuuspalvelujen liittämistä nuorisorangaistukseen, nuorten mielenterveyden palvelujen tarvetta ja saatavuutta tulisi tarkastella laajemmin. Mielenterveyden haasteet ovat monilla nuorilla rikollisen käyttäytymisen taustalla, mutta niiden käsittely jää mietinnössä vähälle huomiolle. Myös perheiden kanssa tehtävän työn merkitys on aliarvioitu, vaikka huoltajat ja läheiset voivat olla keskeinen tuki nuoren kuntoutumisessa ja palveluihin kiinnittymisessä.

Johtopäätös

Nuorisorangaistuksen kehittäminen on oikeansuuntainen uudistus, mutta sen vaikuttavuus riippuu siitä, toteutuvatko nuorten tarvitsemat päihde-, riippuvuus- ja mielenterveyspalvelut yhdenvertaisesti eri hyvinvointialueilla. Alueelliset erot, hidas hoitoon pääsy ja palveluohjauksen liian kapea tulkinta muodostavat riskin, että juuri eniten tukea tarvitsevat nuoret jäävät hoidon ulkopuolelle. Siksi palveluohjauksen tulee olla aktiivista ja saattavaa sekä hoitoon kiinnittymistä tulee tukea systemaattisesti koko seuraamusprosessin ajan.

Uudistuksen toimeenpanossa on varmistettava, ettei retkahduksia tai hoidon katkoksia tulkita perusteettomasti rangaistuksen epäonnistumiseksi ja ettei nuorten ehdottomien vankeustuomioiden määrä kasva. Lisäksi on perusteltua tarkastella nuorisorangaistuksen laajentamista 18–20-vuotiaisiin, sillä se tukisi nuorten siirtymävaiheita ja vähentäisi vankilaan

päätymistä tässä ikäryhmässä. Kokonaisuutena uudistus tarjoaa mahdollisuuden vahvistaa nuorten rikoskierteen katkaisua, jos rangaistuksen rinnalla huolehditaan vaikuttavista ja saavutettavista palveluista.

Lähteet

Rautanen, Mika, Harald, Kennet & Tyni, Sasu (toim.): Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 007/2023. 256 sivua. Helsinki 2023. ISBN 978-952-408-148-1

<https://www.julkari.fi/handle/10024/147958>

Valtiontalouden tarkastusvirasto (2024): Nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelut hyvinvointialueilla. Palvelujen saatavuus, saavutettavuus ja yhteensovittaminen. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 15/2024

<https://vtv.fi/raportti/nuorten-mielenterveys-ja-paihdepalvelut-hyvinvointialueilla-palvelujen-saatavuus-saavutettavuus-ja-yhteensovittaminen/>

Virolainen Tarja
A-klinikkasäätiö